

d.

A TISZÁNINNENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLETI

1935. ÉVI AUGUSZTUS 22-IK NAPJÁN,
SÁROSPATAKON TARTOTT
DÍSZKÖZGYŰLÉSÉNEK

JEGYZŐKÖNYVE.

SZERKESZTETTE :

DR. ENVEDY ANDOR
EGYHÁZKERÜLETI LELKÉSZI FŐJEGYZŐ.

175. SZÁM.

SÁROSPATAK.

NYOMTATTA : KISFALUDY LÁSZLÓ A REF. FŐISKOLA BETŪIVEL

1 9 3 5.

A tiszáninneri református egyházkerület kettős elnökség alatt történt megszervezésének **200 éves évfordulója alkalmából** 1935 augusztus 22-én Sárospatakon, a főiskola imatermében díszközgyűlést tartott Farkas István püspök és Farkasfalvi Farkas Géza főgondnok elnöklete alatt.

Jelen voltak:

Az államkormány részéről és képviselőiben Tasnádi Nagy András államtitkár; az egyetemes konvent részéről dr. Baltazár Dezső és dr. Balogh Jenő lelkészi és világi elnökök; ezenkívül képviselve voltak a testvéregyházkerületek és azok egyházmegyéi, a szlovenszkói tiszáninneri egyházkerület, a magyarországi ág ev. egyház, a holland református egyház, Zemplénnvármegye, a debreceni gróf Tisza István tudományegyetem teológiai fakultása és a többi teológiai akadémiák; a kecskeméti református jogakadémia, az Országos Református Lelkészegyesület, az Országos Református Szeretetszövetség, a Kálvineumok, a Pataki Diákok Országos Szövetsége és a sárospataki főiskola ifjúsága:

Az egyházkerületből:

Az abaúji egyházmegyéből: Farkas Elek esperes, Téglássy András gondnok, 20 lelkipásztor és több világi képviselő.

Az alsóborsodi egyházmegyéből: Nádházy Bertalan főjegyző, báró Bottlik István gondnok: lelkészi és világi képviselők.

Az alsózempléni egyházmegyéből: Kiss Ernő esperes, dr. Kiss Sándor gondnokhelyettes, 30 lelkipásztor, világi tanácsbírák és tanítók.

A felsőborsodi egyházmegyéből: Lőkös Sándor espereshelyettes és Zsóry György gondnok, 16 lelkész, világi küldöttek.

A gömör-tornai egyházmegyéből: Hubay Kálmán esperes, báró Ragályi Balassa Ferenc gondnok.

Mint egyházkerületi tanácsbírák: Hubay Mihály, Janka Károly, Kovács István, dr. Lengyel István lelkészi részről; Bernáth Aladár, dr. gróf Haller József, dr. Kérészy Barna, dr. Trócsányi József, gróf Vay Artur világi részről.

Mint tanárképviselek: dr. Mátyás Ernő a sárospataki teológiai akadémia, Novák Sándor a sárospataki gimnázium, Csorba György a miskolci reálgimnázium, Péter Pál a miskolci leánygimnázium, Kovács Dezső a sárospataki tanítóképzőintézet képviselőiben.

Mint tanítóképviselek: Tóth István.

Mint egyházkerületi jegyzők: dr. Enyedy Andor főjegyző, Nádházy Bertalan, Kiss József jegyző lelkészi részről; dr. Horváth Zoltán főjegyző, dr. Idrányi Béla jegyző világi részről.

Mint egyházkerületi főügyész: dr. Kérészy Barná.

Mint egyházkerületi ügyész és pénztárnok: dr. Kovács Kálmán.

Mint a főiskola világi gondnoka: gróf Bethlen Pál.

Mint a népiskolai tanügyi bizottság előadója: Szilva István.

Mint egyházkerületi missziói előadó: Svingor Jenő.

A XC. zsoltár első versének eléneklése után Farkas István püspök az Efézus 2. rész 13—22. verseit olvasta fel és a következő imát mondotta:

Kegyelmes Istenünk! — hívő, hitvalló — Rólad és nagyságos dolgaidról bizonysgot tevő — örvendező lelkek kopogtatnak — itt — ma — atyai szíved ajtaján.

A jelenvaló világ szorongattatásai, — hitünket próbáló könnyhullásai, — gyötörtetései között is — gyermek hűségével, alázatos engedelmisséggel — minket megtartani akaró kegyelmedet megtapasztaló igaz érzésekkel — ; lélekben és igazságban imádkozva — borul le Előtted — ez a: nagy idők nagy dolgairól emlékező — ünneplő ruhába öltözött gyülekezet

Olyan jól esik nekünk — az ősi főiskola lelkéből lelkedzett — „haza jött” — hálás fiaknak — forró könnyhullással, — szívünk megnyugtató csokolással — ráhajolni az Alma Mater kebelére

Áldott légy Istenünk! — hogy a történelmi idők, — a dicsőséges mult emlékeit mindenkor kegyeletes hűséggel őrző s öregbítő: — Tiszán-nneni református egyházkerületünk — mai — 200 esztendőre visszatekintő jubiláris emlékünnepe: a ma csonkává és rabbá tett, — de akarásod és hitünk szerint egységes és oszthatatlan nagy Magyarország minden tájairól — bensőséges ünnep ülésére jöhettek össze anyaszentegyházunk gyülekezeteinek és intézményeinek küldöttei.

Áldandó Téged jószágos Istenünk mindenek felett azért, hogy örök tanácsod eleve való elrendelése szerint — a szentek közösségébe választottal el minket s akartad, hogy az emberek üdvözüljenek s az igazság ismeretére eljussanak

Fogantatásunk első perce óta nagy és szánó szeretettel — mindig rajtunk a tekinteted . . . Még tékozlásunkban, Tőled való elfordulásunk idején is, — sajnálsz minket és szeretsz!

Bizony, boldogtalanságunk megkésztői magunk voltunk s vagyunk, — mi bűnben született gyermekeid!

Mikor holtak voltunk bűneink miatt — felénk — a haragnak fiai felé hajolt irgalmasságod és Krisztussal együtt: — megelevenített kegyelmed s mi, kik az ígélet szövetségétől távolvalókká lettünk — elesett voltunk idejében, — a Krisztus Jézusban — közelvalókká lettünk a Krisztus vére által

Olyan jó nekünk tudni azt, — hogy Veled együtt járva, — kezed kezünkben tartva — szerelmes Fiaddal közösségben — járhatjuk a földi téreket — s család, egyház, haza: — e földi szentháromság oltártüzeinél forgolódva — égethetjük el lelkünk legjavát — a Te dicsőséged szolgálatára

De — jó tudnunk azt is, hogy — akaratod szerint rakatnak vállainkra

a keresztek; — s mikor általmennek rajtunk búsulásaid — Te akkor is ott vagy mellettünk s mint a fészke feldult madár repked fiai felett. — úgy őrkdöl Te is felettünk — minden bajból kimentő: Édes Menedékünk! —

Evangéliumi református keresztyén anyaszentegyházadat: — a szentek polgártársai; — Isten cselédei által megépített lelki közösséget, — az egyetlen kőszálra Krisztusra építetted meg Isteni buzgósággal buzgó lelkeket állítottál az intézményes, a látható — a történelmi és hitvallásos egyház élére — s az egyetemes egyház egyeteméből kicsiny szigeteket — kerületeket — egyházmegyéket — s gyülekezeteket formált kezed, — hogy egymás hite által épülve . . . egymással: — a tűrésben, a szolgálatban, a kereszthordozásban, a vér és könnyhullatásban — az imádságban és áldozathozatalban, —: az Ige és a sákramentumokkal való élés és általuk való meggazdagodásban . . . általunk építsed itt — mint fiak által a Te országodat s benne Krisztus királyságát.

Magyar református Sionunk s édes Hazánk sorsa . . . eleitől kezdve: Golgota járás!

Küzdésből, tűrésből, megostoroztatásból, mellőztetésből — fajtánk-beliektől és idegenektől kapott sebekből, — gyötörtetésből, elvetettségből adtál nekünk — Atyánk — sokszor nagyon is bőven . . .

Áldassék érte szent Neved! Ezekből ragyog felénk ma is, 200 esztendő távolán át — soha el nem múló szerelmed! . . .

Légy áldott a 200 esztendő előtti elindulásért s az egyetemes pap-ság — evangéliumi eszménye alapján elválasztott vezérékért, — akiket nem uralkodni, de szolgálni állítottál — az Élre! . . .

Temérdek kísértés állt elénk — a földbe és a földiekbe bele szerelmeskedő éltünk utain. — Maga a Sátán is incselkedik velünk átváltoztatván magát villágosság angyalává.

Atyánk jövel — oltalmaz meg minket minden időben! . . .

Magyar református anyaszentegyházad minden kerülete, egyházmegyéje, gyülekezetei, intézményei: . . . a lelki egység hirdetése és átélése; a kereszt dicsőségéről szóló evangélium bizonyos diadalát várva — a sok nyomorúság látott Haza boldogságát — feltámasztását munkálva, szent egységben éljenek.

Elindulástól mind a végezetig — Te légy a mi oltalmunk!

A 200 esztendő múltú kerületet, melyben századokon keresztül hamisítatlanul hirdettetett Szent Fiad evangélioma — áldd meg főben s tagjaiban . . . kicsinyeiben, nagyjaiban . . . mind köz, mind tanácsos rendeiben. Áldd meg a közlőről s távolból egybe gyülekezett atyafiakat — kik a szív tiszta örömeivel jöttek hozzánk ünnepet ülni.

Hálánk jeléül pedig fogadd el: Imádságunkat, hulló könnyeinket s kérünk, hogy mindvégig a Te békességed lakozzék a mi szívünkben, melyet a Te szerelmes Fiad az Úr Jézus által jelentettél meg az idők teljességében e világnak s akinek Te veled és a Szentlélek Istennel egyetemben legyen tisztesség és hálaadás mind örökkön örökké. Ámen.

Püspök imája után következett *Farkasfalvi Farkas Géza* főgondnok megnyitó beszéde:

Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Díszközgyűlés! Emlékezünk. A kurucok napja lehanyatlóban volt! A francia udvar a II. Rákóczi Ferencnek tett ígéreteit nem váltotta be. Külső segítségre alig lehetett számítani. A jól szervezett és vezetett, — franciák és törökök elleni harcokban edzett és hadi tapasztalatokban gazdag, — császári hadsereggel szemben a túlnyomó részben katonailag kiképzetlen, nem mindig tervszerűen vezetett s a háborús nyomorúságokban kimerült kuruc sereg, melyben sokszor a fegyelmeztlenség is felütötte fejét, — dacára az egyéni vitézség nagyszerű, mindennap megisméltendő példáinak, immár nem tarthatta magát sokáig. A kurucok tábora miudig kisebb, a labancoké mindig nagyobb lett. És következtek a csatavesztések!

Mint a Varga Ker. Egyh. története mondja: „a süllyedő hajóból megkezdődött a menekülés, s e menekülést megkönnyítették Józsefnek mentő sajkául szolgáló leíratai,“ melyekben kijelentette a király, hogy a protestánsok „minden jót várhatnak az ő kegyelmétől.“

Tragikus sorsú nagy fejedelmünk emígyen jellemzi a helyzetet: „Nemzetünknek az volt a nagy hibája, ami a hadban járatlan népeknél közönséges, hogy kész bármibe kapni, s ha a valóság nem felel meg ábrándjainak: abbahagy mindent.“

És ha a kuruc világ magyarságának nagy része úgy gondolkozott is és az volt szívében, mint a XVIII-ik század végén az idősb Wesselényinek, ki azt üzenete a hagyomány szerint kufsteini fogságából a császárnak, hogy: „Felséged megtanított szenvedni, de félni nem,“ de bizony a sátán sem volt télen és csábított, nint az Irás példázza: „vivé őt az ördög egy igen magas hegyre és megmutatá neki a világ minden országát, dicsőségét,“ és mondá: „mindezeket neked adom, ha te leborúlva imádsz engem.“ (Máté ev. 4. r. 8—9 v.).

Ily körülmények között jött létre a szatmári béke 1711 május 1-én.

Abból a végtelen keserűségből, mely a lelkeken urrá lett, fakadt az a kurucdal, melyet a szél által kergetett őszi falevelek módjára széljel-széledt kurucok sirtak el:

„Dobos már dobolhat,
Rákóczi unszolhat:
Rajta, Rajta, Rajta!
A tábor, a tábor
Zászlóit lehajtja
A majtényi páston
Szegény kuruc tábor.
Hej! Károlyi Sándor!

A protestantizmus ellen kiméretlenül harcoló, minden erőt és befolyást latbavető, fegyelmezett — egységes katolicizmussal és az eddig három részre szakadt, de a szatmári békével egy kézben összpontosult, klerikális intencióktól vezetett politikai hatalommal, azok megsemmisítő törekvéseivel szemben, a református egyházi élet széttagoltságában nem volt alkalmas erőfelfejtésre. — Az erők összefogása, egységesítése, nagyobb rend és fegyelem megteremtése, a kifelé való együttes erőteljes fellépés lehetőségének megalkotása, immár szinte existenciális kérdésévé vált a magyar ref. egyháznak.

Ez a helyzet és a „Carolina Resolutio“ kiadása hozta össze a „Bodrogkereszturi konvent“ 1734 nov. 5-én Jobbaházi Döry András ősi nemes magyar ur házában. Ezen konvent 200 éves évfordulóját és történelmi jelentőségét már a múlt év őszén meg ünnepeltük és méltattuk!

Ezen összejövetele az összegyűlt, buzgó, anyaszentegyházunk sorsa iránt féltő gond és szeretet által vezérelt világi vezető férfiak, az egyetemes papság magasztos elvére állva, kimondták, hogy minden egyházkerületben, minden superintendens mellett legyen egy főgondnok és minden egyházmegyében az esperes mellett egy segédgondnok, továbbá, hogy a tiszáninneni esperességek is válasszanak superintendenset.

Pár szót kell még szólanom a „Carolina Resolutioról.“ III. Károly rendezni kívánta a prot. vallásüldözés által az ország békéjét felduló helyzetet. De mert magát a jezsuiták befolyása alól teljesen emancipálni nem tudta, továbbá a protestantizmust halálosan gyűlölő, nagyon erős klerikális irányzat megakadályozta őt abban, hogy e szándékában igazi eredményeket érjen el. Sőt a hozott törvények és rendeletek, „felforgatták a prot. egyháznak törvényeken nyugvó szilárd alapját, s a királyi kegyelem ingadozó hullámaira bízta jövőjét.“

Az ellentétek elsimítására kiküldött prot. és kath. tagokból összeállított vallásügyi bizottság sem tudott modus vivendit találni. Az új helytartó tanács pedig, „az eretnekek ostora,“ kizárólagosan katolikusközből alakult és mindenre volt inkább alkalmas, mint méltányos intézkedésekre; és ezért a király a vallásügyi bizottság munkálatait rábízta „a német miniszteri értekezletre,“ mely Bécsben, Jenő herceg elnöklete alatt ült össze. — Ez alkotta azután meg 1731-ben a Carolina Resolutiót; majd 1734 okt. 20-án egy újabb magyarázó királyi leirat jelent meg, mely megengedte, hogy a protestánsok „a népnek különös megterhelhetése nélkül 4—4 superintendenset választhassanak, az országban lakó hazai predikátorok közül.“

Bár már az 1608. évi I. tc. elrendelte, hogy „mindenik vallásnak saját hitű előjárói, vagy felügyelői (superintendens) legyenek,“ „mégis a Tiszajobbparti területen fekvő 4 egyházmegye és pedig: a Borsod-Gömör-Kishont, Abauj-Torna, Zemplén, az Ung, melyek bár egymással szoros szövetségben állítottak, nem állítottak fel superintendenciát, még az 1646. évi szatmárnémeti nemzeti zsinat utasítása dacára sem, hanem esperesi kormányzat alatt maradtak. Tiszáninnen a presbiteri irány jutott nagyobb szóhoz,“ mint azt az Egyházkerület illusztris történetírója megjegyzi.

De gyakorlatilag szinte céltalan is lett volna a superintendencia felállítására, mert ez a 4 esperesség időnkint 2, sőt 3 politikai hatalom szuverenitása alá tartozott.

A bodrogkereszturi konvent határozata — a Tiszáninneni superintendens választását illetőleg — most már végre is lett hajtva és 1735 január 6-án Hernádnémetiben Szentgyörgyi Sámuel Borsod-Gömör-Kishonti esperes, rimaszombati lelkész a 4 egyházmegye superintendensévé választotta, „Isten nevének nagyobb dicsőségére és az egyháznak apostoli egyszerűséggel való kormányzására.“ Jobbaházi Döry András pedig már

a bodrogkeresztúri konventen egyh. ker. főgondnökká választatván, a kettős elnökség az egyetemes papság elve alapján megalakult.

Az 1799-ben május 16-án Miskolcon tartott kerületi gyűlés az 1791. évi budai zsinat intézkedésének megfelelőleg az egyházmegyék új beosztását határozta el. És pedig 7 egyházmegyét alakított: a gömörít, az alsóborsodit, felsőborsodit, tornait, abaujít, alsózemplénit és a felsőzemplén-ungit. Majd 1849-ben a Felsőzemplén—ungi egyházmegye saját akaratából az egyházkerületi közgyűlés engedélyével kettévált, és külön felsőzempléni és külön ungi egyházmegyét alakított.

Isten kifürkészhetetlen akarata folytán a trianoni békeparanccsal elszakították tőlünk az egyházkerület területének egy tekintélyes részét, a testünkől való testet, vérünkől való vért, lelkünkől való lelket, kálvinista édes testvéreinket. Az abauji egyházmegyéből 21 egyházközséget, az alsózempléniből 10 felsőzempléniből 27, gömöriből 32, tornaiból 8, ungeből 37-et, összesen 135 egyházközséget 86 019 lélekkel. — De hiába, mert „minden Ő általa lett, ami lett és nála nélkül semmi sem lett, ami lett.” (Ján. ev. I. r. 3. v.).

Alázatos lélekkel, a megpróbáltatásokban nem csökkenő, de meg erősödött hittel fohászkodjunk mindenható Atyánkoz, hogy adja vissza, amit elvesztettünk, és engedje meg nekünk, hogy véreinket, kiket lelkünkötől, együvértarozásunk imádságos érzésétől semmi el nem választ hat, újból keblünkre ölelhessük.

F. E. K. K.! Talán sokáig is vettem igénybe becses figyelmüket azon történelmi események és parancsoló körülmények felsorolásával, amelyek a 200 év előtt történeteket szükségszerűen, feltartóztathatatlanul felidéztek. Az egyházkerület 200 éves történelmével részletesen foglalkozni, munkáját, eredményeit méltatni, szenvedéseit, veszteségeit megkönyyezni nem fér be egy elnöki megnyitó szűk keretébe. Ez az ünnepi beszéd feladata.

F. E. K. K.! E 200 éves határkőnél szorongó szívvel állunk meg! Rettenetesen megcsonkítva, koldusan, szegényen, az egész világ forrongása közepette! Krisztus vallása, az evangélium, a világáramlatok, bal és jobb szélsőségei által létükben támadva! Mikor az egyik szélsőség a hitvalló lelkészeket, — hívőket legyilkolja, a másik szélsőség a fogoly táborokba internálja. — Lássuk tisztán! legyünk erősek, tántoríthatatlanok a hitben, mert mint Pál apostol mondja: „a keresztről való beszéd bolondság ugyan azoknak, akik elvesznek, de nekünk, akik megtartatunk: Istennek ereje.”

Mi magyar kálvinisták, négyszáz éven keresztül küzdöttünk, szenvedtünk, gályarabok voltunk, börtönben sinylődtünk, diplomainktól, földi javainktól megfosztattunk: a Hitért, az Evangéliumért, a Hazáért, a lelkiismereti — a vallás — az irás, a szó szabadságért, az ősi alkotmányért! Mi más utat ezután sem követhetünk!

Megingathatatlanul, szikla szilárdan kitartva e szent eszmények mellett és azok védelmében; ezután is egyenesen előre! *Megújúlva Isten kegyelméből, felfrissült lelki erővel lépünk át egyházkerületünk harma dik évszázadába!*

Ezen érzésekkel Főtiszteletű Elnöktársam nevében is, mély tisztelettel üdvözlöm, megjelenésükért hálás szívvel köszöntöm: a vallás- és közoktatásügyi miniszter s a kormány, az Egyetemes Egyház, az Egyetemes Ágostai ev. egyház és a Bányai ág. ev. egyházkerület, a testvér egyházkerületek, a testünkről leszakított, de lélekben örökre velünk egy szlovenszkói Tiszáninneri Egyházkerület, az Orle, a holland egyház, Zemplén vármegye, a Debreceni Tisza István egyetem hittudományi kara, a Budapesti és Pápai teol. akadémiák, a Kecskeméti akadémia, a Sárospataki főiskola és tanítóképző, a Kálvineum, a Pataki Diákok Orsz. Szövetsége, a sárospataki főiskola és tanítóképző intézet ifjúsága, az Egyházkerület középiskolái, a sárospataki ref. egyház mélyen tisztelt illusztris képviselőit, összes kedves vendégeinket, közgyűlésünk alkotó tagjait és jubiláris díszközgyűlésünket megnyitom.

Megnyitó után főjegyző jelentette, hogy a díszközgyűlésre az egyházkerület alkotó tagjai, az egyházmegyék képviselői; az államkormány, az egyetemes konvent, a testvéregyházkerületek és egyházmegyék, az ág. ev. egyház, az érdekelt hatóságok és testületek, a különféle intézmények kiküldöttei fölös számban gyülekeztek össze, melynek megállapítása, a jelenlevők üdvözlése után, elnökség a díszközgyűlést megnyitja s felhívja a jelenlevőket a XXV. zsoltár első versének eléneklésére, ennek elhangzása után pedig dr. Marton János teológiai tanárt ünnepi beszédének elmondására. A nagyhatású beszéd eképen hangzott:

*Főtiszteletű és Méltóságos Egyházkerületi Közgyűlés!
Nagyméltóságú és Főtiszteletű Konventi Elnökség!
Mélyen tisztelt ünneplő Közönség!*

Ha ebben az ünnepi órában, amikor a tiszáninneri református egyházkerület ez ősi sárospataki főiskola falai közt ünnepli szervezeti egysége teljességre jutásának, első püspöke megválasztásának kétszázados évfordulóját, csak a mostani idők tragikus súlya nehezülné lelkünkre, az a szörnyű valóság, hogy széttépve és porig alázva a drága föld, az ezeresztendős Magyarország és végzetesen megcsontva egyházkerületünk, s ennek új, trianoni határa, amint az egymásután jövő évek egyre nyilvánvalóbbá teszik, ijesztő halálvonal, amelyen túl létében megtámadott a mi életünk, ahonnan a mi összefövetelünk örömszája a küzdelem porondján térdre esettek ajkáról behallik a fájó üzenet: morituri te salutant! —, haldoklók üdvözlőnek téged — boldogabb, erősebb, megmaradt, ünneplő testvér, — úgy érzem, hogy a mi kibeszélhetetlen fájdalmunk és komor, megdöbentő gyászunk szavaként azt kell mondanom nekem is, amit Bersier Jenő mondott 1885-ben, a nantesi edictum visszavonásának kétszázados évfordulója ünnepén. Mérhetetlen veszteségünk fájalmában — mondotta a nagy szónok —, a száműzöttekre és elvesztettekre gondolva, magunkra alkalmazzuk a seregeit elvesztő hadvezér híres panaszát: Varus, Varus, add vissza légióimat és azt mondjuk: Lajos király, dicsó király, add vissza a mi elveszett hugenotta testvéreinket!

Mélyen tisztelt ünneplő Közönség! Lehetetlen, hogy szörnyű veszteségünkben mi is el ne mondjuk ma: igazságtalan, kegyetlen és bűnös trianoni békeparancs: add vissza a mi légióinkat!

Add vissza a mi testvéreinket, akiknek számát a híres utód-állam célzatos és megtévesztő népszámlálási adatösszeállításai miatt innen ma már meg sem tudjuk állapítani. Add vissza atyáink sírját, a porló ősöket és a most növvő gyermekeket, akiktől elveszik az édesanyjai magyar nyelvet. Diákjainkat, akik a még álmukban sem képzelt határ megvonása után még hosszú éveken át csapatostul szöktek ide, mert másként jönniök nem lehetett; akik jöttek gyalog, bujdokolva, folyón átúszva, elfogatva és meghurcolva, megbírságotva és tisztátalan helyekre bezárva. Míg végül kimaradtak. — Add vissza egyházmegyéinket. Az ungi egyházmegyét, amelyből csak egy egyházközség maradt meg, holott minden dicséretre érdemes, komoly, történelmi műben (*Az ungi református egyházmegye*. Adalékok az ungi ref. egyházmegye történetéhez. Szerkesztette: Haraszty Károly pályinyi lelkész. Nagykapos, 1931.), — megcáfolatlan adattömeggel bizonyítják, hogy mienk a föld sokkal jobban, mint a később beszívárgó idegeneké. Felsőzemplé, ahol a mi magyar gyülekezeteink nagy száma mellett tanuskodik a még töretlenebb magyar világ, a XVI. és XVII. század, hogy a váradi regestrum bizonyítékait ne is idézzem. Abaújt, ahol az elesettségekben 17 család templomot épített Perényben, 1929-ben, de időközben mennyi iskola elveszett? A Balog völgyét és a Rima partját, ahol ma bizonyosan más értelme van a dálnak: Rima partján búsulok én utánad; utánad, te feledhetetlen föld, vérrel öntözött rög: Magyarország!

Ha pusztán földi, emberek vezette történelem volna, külső, politikai hatalmak végleges döntése, versengő nemzeteknek hamis és hazug jelszavak alatt véletlen és igazságtalan felülkerekedése, a mi ünnepünk a sötét, komor és vigasztalan gyász ünnepe lenne és a soha el nem csitítható tiltakozásé.

De ünnepelésünk szentségek áhitatában tudjuk s ezt ma már a tudományos történetírás sem mellőzheti, hogy minden földi történelmen, emberi terveken és politikai elgondolásokon felül áll a történet ura, az abszolút és szuverén Ur Isten, századok forgó viszontagságai közt is a mi mennyei Atyánk. Az ő színe előtt állva nézzük történelmünket. Sub specie aeternitatis. Ő vezeti azt öröktől fogva elvégzett akarata szerint. Kis és nagy entente-ok, világi hatalmasságok látszó győzelmei és lázas akarásai fölött Ő az egyedül parancsoló Ur. Fondorkodásait, legyenek azok akármilyen rettentőek — a zsoltárfő szerinte: „Az egekben lakozó neveti; az Ur megcsúfolja őket.“ Ő tartja kezében egyházkerületünk történetét is. Az ő munkája ítélet és kegyelem. Ítélete előtt megnémulnak és mienk orcánk pirulása. Kegyelme gazdagságának fénylő nyomait ámulva szemléli és hálával követi ünneplő szívünk.

Kegyelmeinek jele a tiszáninneri egyházkerület alaptalaját képező ősi egri püspöki egyházmegye megalapítása mindjárt a ke-

resztyenségnek Magyarországon való első terjedése idején a keresztyén országépítő I. István alatt. Eger azután, vonatkozzék a kifejezés akár magára a püspökségre, akár a Szent János székesegyházra: „ült, mint a nemzetek úrnője, az ő méltóságának királyi székében, a szépség koronájával felékesítve“ (Fejér György: Codex dipl. IV. k. III. r. 34. l.). Hagyományosan századokon át úgy őrizték lelkükben, hogy vár és székesegyház István király szeme előtt épült. Nemcsak a vándor lantos, Tinódi Sebestyén zengi, hogy:

„Csodaszép helyen Eger vára vagyon,
A völgyre fekszik egy hegyorozaton,
Északra ellenben *királyszéke* vagyon,
Napkeletre egy nagy magas hegy vagyon,
Arról benézhetnek várba szabadon“ —,

hanem a történetíró Istvánfy is úgy foglalta írásba, hogy „Szent István király az egri vár felett levő mai Tetemvár nevű halmon ülve, mely innen királyszéknek neveztetett, nézte, intézte és jelenlétével buzdította az általa királyi nagyszerűséggel építtetni kezdett várnak és szent János székesegyházának munkásait és kőműveseit, kőfaragóit és építőmestereit“ (Bartakovics-Emlékkönyv 98. l.). Ipolyi Arnold joggal ítéli el, hogy laikus leírások gótikusnak mondják ezt az első székesegyházat, mert „a gót ízlés akkor még a világon sem volt.“ A most folyó ásatások bizonyára véglegesen eldöntik ezt a kérdést. És valószínűleg kiderül, hogy a lapos mennyezetű, három hajós bazilikától a zömök, tömör román templomtól a gótikus székesegyházig, amely méreteiben is Európa egyik legnagyobb katedrálisa lett volna, minden kor ott hagyta a maga építő géniusza bélyegét a századok hosszú során újra és újraépült székesegyházon.

Érthető, hogy az egri püspökség, amely „az országnak az esztergomi főegyház után a legkitűnőbb székesegyháza s első püspöksége“ —, nemcsak hatalmas kiváltságokkal, jogokkal és óriási vagyonnal rendelkezett —, IV. Béla király 1261-iki oklevele szerint — kiemelkedett „a magyar királyság minden székesegyházai közül azon donatiók és szabadalmak által, amelyeket annyi szent királyok adományoztak és engedtek neki“, hanem feltűnően nagy kiterjedésű is (a XIX. század elején az egri érsekség, kassai és szatmári püspökség lett belőle). Előbb 10, majd 13 megyére terjedt ki. Előbb: 1. Abaúj, 2. Borsod, 3. Heves, 4. Kemej vagy Kisszolnok, 5. Szabolcs, 6. Szerencs, 7. Ujvár (Pata—Ujvár), 8. Ungvár, 9. Zaránd és 10. Zemplén megyére, amelyekhez később — Szerencs és Zemplén, valamint Pata—Ujvár és Heves megyét egy-egy megyének számítva — 9. Bereg, 10. Máramaros, 11. Sáros, 12. Szatmár és 13. Ugocsa megye járult.

Főesperességei viszont még nevükben sincsenek jelentőség nélkül egyházkerületünkre, illetve egyházmegyéinkre. A főesperességek: az abaúji főesperesség (századokon át fennmaradt nálunk is ez a név), a borsodi főesperesség, amelyben meglepetésünkre alborsodi és felborsodi alesperesi kerület van; a hevesi, a kemeji,

a pankotai (lent délen, Zarándmegyében); a patai, a szabolcsi, az ungi, a zempléni (itt is archidiaconatus de inferiori Zemlen és archidiaconatus de superiori Zemlen, alsózempléni és felsőzempléni főesperesség) egervölgyének egyházai (ecclesiae de valle Agriensi); a borsovai vagy beregi, a máramarosi, a sárosi vagy tarcaíói, a szatmári és az ugocsai főesperesség.

És mennyi kegyelem jele, hogy az egri püspökségben, még nem is számítva mind az itt felsorolt főesperességek egyházait, a XIV. században a pápai tizedjegyzék szerint mintegy 820 gyülekezet, megszervezett egyház van, rendes templomokkal, amelyek között lehettek használati, fából készült templomok is, amelyek az idővel elmultak, de közülök, a kőből épültek közül több ma is megvan, mint az avasi, felsőregmeci, karcsai stb. és álomszépségük nemcsak megragadó művészet, a kőbe épült áhitat, elporladt szívek hitét őrző emlék, hanem az élő Isten jelenlétének reánk máig megmaradt nyoma.

És a szerzetesrendek is, amint egymásután letelepülnek, — megemlítjük a benedekrendiek sári, százdí, boldvai, kácsi, kompolti, pástói, széplaki, szerencsi és tapolcai apátságát, a cisztercieket Bártfán, Bélháronikúton és a cisztercivé lett Pásztón, a premontreieket Jászóváron, Leleszen, a sárospataki Darnó hegyen és Mislén; a karthauziakat az Eger melletti Tárkányban, a domkosrendieket Egerben, Kassán, Sárospatakon, a ferencrendieket Egerben, Gyöngyösön, Homonnán, Sárospatakon, Czékén, Szántón, az Ágoston-rendieket Sárospatakon, a pálosokat számos helyen, — nemcsak térítének, egyházi, gazdasági és kulturális munkát végeznek, hanem legelsősorban, főleg az első időkben a szerzetesesszéményt, a merőben vallási áhitatot, az igazi, őszinte istenélményt tárják fel. Ismeretes, hogy „a középkor végén fellendülő magyar kódexirodalomban többször olvasható az együgyű barát példája. Egy nemes emberből lett paraszt (laikus) fráter csak ennyit volt képes megtanulni: Ave Maria. De ezt naponként gyakorta és ajtatosan megmondja vala; holta után sírja fejéből szépséges lilium származott, száján sarjadt fel s levelén mind belül, mind kívül ez vala írván: Ave Mária“ (Rapaics Raymund: A magyarság virágai. 50. l.).

Az egri püspökség is a római katholicizmusra jellemző mesteri formában kialakított egyházszerkezetével, a rendi állam constitutiojával, hadügyi, gazdasági, igazságszolgáltatási és kormányzási, házasságjogi és nevelési- kulturális életével való összeszövődöttségével az intézményes egyházat, az állammal majdnem elszakíthatatlanul összenőtt formációt jelenti.

Éz az egyház, amelyet az ellenreformációban újra fellobbant és érvényesülő hatalmi öntudatának megértése miatt is részletesen ismertettünk, mindaddig él, míg van ereje a vele kapcsolatban levő rendi s esetleg alkotmányában át is alakuló államhatalomnak. De üres, száraz, értéktelen hüvely, a kánai mennyegzőn az üdvösség borára szomjazóknak kiszikkadt víztartó, ha elszállt belőle az élő

hit, amely létrehozta. És meging, ha megrendült a vele majdnem összenőtt államhatalom ereje.

Magyarország nagyhatalmi állása a csodálatosan erős politikai érzékű Árpádház, a világtekintélyt jelentő Anjouk és a tünevényes Hunyadyak alatt biztosította ennek az egyháznak a nyugateurópai színvonalat és meglepően gyorsan elhozta bele a nyugati keresztyénség életének minden friss, termékeny és új hullámvérését. S ez volt a kegyelem. De elhozta a XIV. és XV. század nagy lesüllyedését, az elvilágiasodást, erkölcsi züllést és hitetlenséget, az egyháznak főben és tagjaiban való megromlását is.

Amikor a XVI. század reánk is felvirradt, külsőleg épen állt és nagy hatalom s tömérdek kincs birtokában volt az egyház, de belül gyökeréig megromolva. Bakócz Tamás, Estei Hyppolit, Oláh Miklós és Verancsis Antal, hogy csak a legismertebb egri püspököket említsem, lehetnek nagy vagyonszerzők, pápaaspiráns diplomaták, koronás királynők rokonai, befolyásos politikusok, előkelő udvarnokok, tanult és művelt humanisták, Isten elvetette őket hitetlenségük miatt és külsőséges hitük miatt. Isten elvetette az egyház és keresztyénség egész akkori formáját. Ítélete végigszántott az intézményen, a különböző szerveken és személyeken.

De kegyelme megjelent a reformációban.

Az a reformáció, hogy a külsőséges szertartásokban és kegyeségi gyakorlatokban élő, emberi érdemeket halmozó és megkívánó, rendi, közvetítő papságon nyugvó üdvözítő egyház helyére adja Isten a lélek egyházát, melyben a hívő Isten színe előtt az ő bűnössége és vétke tudatában is az ő érette a keresztfán meghalt és vére hullásával eleget tett Megváltó Krisztus érdeméért bizonyos bűnei bocsánatáról és az örök üdvösségről. Nem dogma elhívése, tekintélyi egyház, közvetítő papság, megszerzett érdemek számontartása és beszámítása adja ezt neki, hanem a Krisztusban öröktől fogva megfundált, neki előre elkészített és ingyen adott kegyelem. Azért a reformáció szent öröm. Ujjongó felszabadulás. Elváltatás az életre. A legnagyobb nyomorúságból, a bűnből való kiszabadulásért folyton megújuló hálából Istennek ajánlott élet. A predesztináltak Isten örök dicsőségének küzdő harcosai. Kétszáz év úgy érzi, hogy Isten e kijelentésének megvédéséért a harc elodázhatatlan kötelesség.

Világtörténeti birkózás kezdődik az évezredes, intézménnyé formálódott, hatalmi eszközeiben gazdag egyház és a megtisztított, újra felfedezett evangélium közt. Megrázó és mindennek a végső gyökeréig ható átértékelés van előttünk. Isten a kicsinyek, a névtelenek pártjára állt a tiarás főpapok, latifundiumok urai, sokszázesztendősi állami és társadalmi renddel szövetkezett egyház ellen, sőt minden emberi művelődés, tudás, haladás, művészet, civilizáció és kultúra ellen.

Mindez az ítélet mérlegére került.

A tiszta és elegyítetlen Ige mérlegére, amelyet Isten felragyogtatott nekünk.

Ez a pusztító vihar erejével rázza meg az ó- egyházat, dönti le annak oszlopait, tépi szét ékességeit, sápasztja halálra Istentől orozott dicsőségét. Nincs tragikum nélkül az ezeresztendős, kőben, képből, szertartásokban, előjogokban, kiváltságos, sőt szent személynékekben élő egyháznak ez a megrendülése, helyenként zuhanó összeomlása.

Nem olyan-e, mint a sirató ének Verancsics püspöknek és az egri káptalannak az előterjesztése 1566 nov. 4-ről: „Az istentisztelet megszüntetve, a szent helyek több mint pogányul megszent-ségtelenítve lőnek; az egyházak elvétettek és bezárattak; szent mise és zsolozsma tartása, a szentségek kiszolgáltatása eltiltatott; a harangok hallgatag némává téve, a Szt. Mihály templomban és a székesegyházban az oltárok feltörve, az ereklyék kiásva, a feszületek és a B. Szűz képei, valamint Szt. János képe az oltáron vassal megsértve, a könyvek szétszaggatva s elhányva; a lobogók elorozva, a predikálószék, a keresztlőnek és szenteltvíznek kőmedencéje széttörve s a templom bemenetelnél elhányva, a püspöki székről a cimere levakarva, a szentszék (consistorium) bezárva“ (Verancsics Antal összes munkái IX. k. 195. l.).

Bizonyára borzalmas ez. Pedig csak az történt, hogy az Ige ereje ijesztő fenséggel összetörte azt az egész kellék halmazt, amely öncéllá duzzadva, akadályozta Isten beszéde közvetlen érvényesülését.

Az Ige érvényesítésére tették fel életüket a reformáció hősei.

Itt nálunk korán fellép Dévai Bíró Mátyás Kassán, akit Szalaházi Tamás egri püspök elfogat és I. Ferdinánd király fogságába juttat. De még a másik királynak, Szapolyai Jánosnak a fogsága sem rettentí meg a hitvalló bátorságú férfiút abban, hogy nagy útak megtétele után működést ne folytasson Sárospatakon, a Perényi Péter udvarában, azután Szikszón és oda ne vesse szemét a Miskolcon váró munkára. Megmagyarázatlanul korán, 1536-ban már Énekeskönyvet ad ki erről a területről Gálszécsi István, Perényi Péternek ajánlva.

És amíg magyar református egyház lesz a világon, ennek az egyházkerületnek el nem muló dicsősége lesz két tény. Az egyik, hogy ama szent öreg, sanctus ille senex, aki talán egyszerű ferenc-rendi barát és gvardián volt, Kopácsi István főrangú pártfogóival megalapította és kollégiumi rangra emelte a sárospataki iskolát, ahonnan a nagy tanítómester, Szikszai Fabricius Balázs 1567-ben mondott szavai szerint „mint a trójai lóból mennek ki a kegyes és tudós férfiak, kik most országszerte nagy dicsérettel szolgálnak az egyházakban és iskolákban.“

Es a másik az, hogy ennek az egyházkerületnek a területén adta ki Vizsolyban az istenes vén ember, Károlyi Gáspár századok számára élő táplálékul magyar nyelven a teljes Szentírást.

Védelmezése és pártfogása alatt álltak a reformátorok olyan főuraknak, akiknek életében részt nyer az Ige. Országos nevűek

és összeköttetésűek ők. Perényi Péter első felesége révén a Thurzó Elek sógora, anyja Báthori-leány. Mostohaanyja Kanizsai Dorottya, aki Nádasi Tamásné, Kanizsai Orsolyának olyan mintha édesanyja lett volna. Perényi Gábor, a P. Péter fia sógorába került az Enyingi Török Bálint fiával, Ferencel, Ó Guthi Országh Ilonát, emez G. Országh Borbálát vette feleségül. Perényi Péter leányát vette feleségül Homonnay Druget István. A Pálóczi-rokonság folytán jutnak Patak birtokába a Dobók és Dobó Ferenc örökösei lesznek a Lorántfyak és a Lorántfy-lányok kezével lesz Patak a Rákócziaké. Ez előkelő családok fejedelmi vagyonukkal is a reformáció szolgálatára állnak. Életével is közülök nem egy, mint pl. a halhatatlan fejedelmi nagy asszony, Lorántfy Zsuzsánna, a reformáció egyházának örök dicsekedése.

A reformáció az Ige uralmát akarta biztosítani, erre összpontosította erejét. Ennek alapján állapítja meg a tant, lassan rendezi szertartásait s készíti a szentíráson nyugvó egyházalkotmányi és szervezeti rendet. A tiszáninnyi atyák résztvettek a tiszántúliakkal, sőt erdélyiekkel együtt a lutheri iránnyal szemben, amely kezdetben mindnyájuk felfogása volt, a református hitvallás győzelemre juttatásában. Nálunk a tarcali zsinat 1561-ben és 1562-ben döntő jelentőségű, amely református irányba miatt összeütközésre vezetett Turi Pálék és Perényi Gábor, sőt Perényi Gábor és Szikszai Fabricius Balázs, sőt az öreg Kopácsi István közt is.

A protestánsizmus erősebb szervezkedése eszközül ország-szerte superintendenseket állít az egyházkormányzás élére. Superintendens lesz Temesvár vidékén Gönczi Máté, Erdélyben a szászok részére Wiener Pál, a magyar egyházak számára Tamás praeses, majd Dávid Ferenc, Szatmár vidékén Tordai Demeter, a debrecenvári területen Kálmáncsehi Sánta Márton, Dunántúl Szegedi Máté, a két Baranyában Sztárai Mihály és Szegedi Kis István, Dunamelléken Bakonyi Albert, a Felsődunamelléken Bornemissza Péter. A tiszáninnyi egyházmegyék kialakulnak. Képviselve vannak 1567-ben a nagy debreceni zsinaton, amely hitvallásul fogadta el a II. helvét hitvallást. Könnyű lesz bizonyitanom az új adatot, hogy 1569-ben és 1569 táján van egervölgyi, alsóborsodi és felsőborsodi egyházmegyénk is. De ez egyházmegyék nem állítanak maguk fölé superintendénst.

Részleteiben ma még nem tisztázott a fejlődés vagy alakulás menete, — most képezi beható tanulmányunk tárgyát —, csak az eredmény van előttünk, hogy körülbelül a XVII-ik század elejére négy nagy egyházmegyéből áll a tiszáninnyi református egyházkerület, úgymint az ungból, zempléniből, abauj-tornaiból és a borsod-gömör-kishontiból, amely legutóbbiak az esztergomi egyházmegyének voltak részei, onnan szakadtak el. Különösen itt kellett valakinek nagyon erélyes szervező és összefogó munkát végezni. Ez a terület, amelyhez még több gyülekezet tartozik, mint a nevéből látszik — t. i. Heves, Abauj és Zemplén megyékből, — valóban magában is egész jelentékeny egyházkerület.

Ez egyházmegyék esperesei superintendensi jogkört töltenek be; olykor használják is a superintendens címet. Szorgalmasan végzik az egyházlátogatást. Májig nincs tudomásom róla, hogy őriz-e az egész magyarországi református egyház története bárhol is a nagy zempléni esperes, Miskolci Csulyak István egyházlátogatási jegyzőkönyvéhez fogható drága emléket, igazi superintendensi munkabizonyítékot.

Ez a terület azután a hadak útja lesz, a magyar nemzeti és vallási szabadság katonái vonulnak fel rajta, kiindulva Erdélyből, a lelkiismereti szabadság fellegvárából, a magyar alkotmány és nemzet megmaradásának hatalmas hátvédjéből. Bocskai István Szerencsen tart országgyűlést és felkelésének vége csodálatos politikai bölcsességgel az eszményt tárja elénk, azt, ami még ma is elérendőnek óhajtott eszmény: alkotmányos állam egyenlő jogú bevett vallásfelekezetekkel. Bethlen Gábornak Rákóczi György az egyik vezére, majd ez a magyarországi nagybirtokos erdélyi fejedelem lesz és szintén kihúzza a kardot, minden elődjénél szerencsésebben. A viszonylagos nyugalom éveit alatt belső reformmozgalom kezdődik a református egyházban. Sárospatak lesz ennek a mozgalomnak is a kiröppentő fészke. A Tolnai Dali Jánosék puritanus-presbiterianus mozgalmára gondolok. Ez sikerülte esetén, t. i. csak a magvetést végezhetné el, nagy elvi leszámolást vitt volna keresztül, de ezt már akadályozta az I. Rákóczi György és Gelejiék orthodoxus egyháza. A vitakérdésekben döntő szatmárnémeti nemzeti zsinat meghagyta a tisztáninnyi confraternitásnak, hogy válasszon maga fölé püspököt. De I. Rákóczi György meghalt, Lorántfy Zsuzsánna fejedelemasszony és III. Rákóczi Zsigmond sárospataki udvara pedig a reformmozgalom további fészke maradt. — A tisztáninnyi egyházmegyék uniójukat szorosabbra vonták s a superintendens választást mellőzték.

A Rákóczi fejedelmi ház bukása II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjáratával megpecsételte a protestantizmus sorsát. Nincsen többé hely egyházalkotmányi reformra. Jön a gyásztized. Sárospatakról a főiskola elűzetik. A lelkészek az összes területről, ahová a Habsburgok keze elér, Pozsonyba idéztetnek. Jön a gályarabság. A bujdosók és a kuruc király, Thököly Imre felkelése csak ideiglenes könnyebbülést hoz. Buda visszafoglalásáért a felszabadító hadjáratban utolsó csepp vérének is feláldozó nemzet az 1687—88-ik országgyűlésen alkotmányában nagy árt fizet. A magyarrontás hihetetlen mérvet ölt. Samikor végül nem bírta a nemzet a kizsákmányolást, őseréje még egyszer kicsattant a II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában. A II. Rákóczi Ferenc felséges fejedelmi öntudata, dicsőséges őseitől, a Zrinyiektől, Báthoryaktól és Rákócziaktól örökölt büszke magyarsága —, tényleges hatalma, amely a családjá birtokát képező, óriási terjedelmű magyar földön az elemi erők természetességével nyugodott, még egyszer a világpolitika magaslatára emelte a magyar kérdést. A harc zaja egyházi építő munkára nem volt alkalmas. Csak a nagy elvi megnyugtató-

sok ünnepi kijelentése, a lelkek felszabadulása és a gyönyörű remények kivirágzása történt meg és a lutheránusok tartottak Rózsahegyen zsinatot. De II. Rákóczi Ferenc álomnagyszerűségű kísérlete nem sikerült. Az ő cserbenhagyása, az egyenesvonalú magyar nemzeti fejlődés gondolatának kiiktatását jelenti a következő történetünkben.

A magyar protestantizmust csak azért nem érte a francia protestantizmus sorsa, amelyet a nantesi edictum visszavonása minden jogától megfosztott, mert I. Józsefék és III. Károlyék nem rendelkeztek a XIV. Lajos francia király hatalmával és a többségében még mindig protestáns lakosságú Magyarországnak további erőszakos brutalizálására vállalkozni politikai eszélytelenség lett volna.

A megfélemlített nemzeti érzés és a léte alapjaiban kockára vetett protestantizmus korában az 1712—15-iki országgyűlés a vallási függő kérdések tárgyalására is kitért. Ezek rendezésére küldte ki az ú. n. vegyes vallásügyi bizottságot, amely 1721-ben Pesten, majd 1722-ben Pozsonyban tanácskozott. Bécsbe felterjesztett munkálataira adta ki III. Károly király 1731-ben vallásügyi rendeletét, a Carolina Resolútiót, majd 1734-ben másodízben. Ennek 5. pontja rendelte el, hogy mind a lutheránusoknak, mind a reformátusoknak 4—4 superintendensük legyen (a püspök szót kerülték, mint a kigyócsipést) nagyon szerény hatáskörrel.

Ez az alamizna-morzsa volt az alap a két prot. egyházban a superintendenciáknak, a szükség szerint újjászervezésére és megszerzésére.

A szervezés elől Tizsáninnen sem térhetett ki, annyival inkább, mert 1734-ben Bodrogkeresztúron egyházaink fennmaradásáért aggódó világi előkelőink egy nem szabályszerű, de történelmi szükségszerűséggel létrejött összejövetelen megalkották az egyházkerületi főgondnoki hivatalt, azt Tizsáninnenre vonatkozólag Döry András személyével betöltötték és így már a paritás is megkövetelte a püspöki szék felállítását és betöltését.

Első superintendens lett a borsod-gömör-kishonti nagy egyházmegye esperese Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati lelkész.

A törvényen kívüli helyzetbe került protestantizmusnak, mikor a dicsőséges szabadságharcokban kivívott szabad vallásgyakorlat helyett a király kegyelmétől és kegyelmességétől függött a léte, lefokozott, korlátozott és szűkös élete lett. A század elején tizsáninenni gyülekezeteink száma mintegy 410, 1780-ban már csak 310. Ekkor vált rendkívül jelentékennyé a superintendensek munkája. Óriási erőfeszítéssel kellett a pusztá létet, az élet legegyszerűbb kereteit fenntartani. Nagy élettapasztalat, mélységes bölcsesség, higgadt megfontolás, józan előrelátás, végtelen türelem és sok-sok tapintat kellett a Scillák és Charibdisk elkerüléséhez, amelyek az államhatalom és a r. kath. fanatizmus, más oldalról a saját éretlen híveik részéről fenyegettek. A superintendensi tisztnek csak gondja, nyüge és fáradalma volt, de semmi különösebben kiemelő jogköre, hatalma, anyagi ereje és javadalma, — a gróf Er-

dódy Gáborék és gróf Eszterházy Károlyék egri püspöksége idején. Dicsőségük a teherhordozás volt, jutalmuk a Krisztusért és az evangéliumért való háborgattatás. A kicsinyességeknek végtelen sora az, amivel bibelődnek; a napnál világosabb igazság mellett, hogy az lábbal ne tiportassék, kellett mindenféle összeköttetést megmozgatniok. A szürke, kínos, köznapi, de feltétlenül elintézendő ügyeknek, amelyek megtétele nélkül megáll az élet, heroikus ügyvivői superintendenseink, lényegében egyforma viszonyok között a három első: Szentgyörgyi Sámuel, Csáji Márton és Szalay Sámuel. Mi lett volna az egyházzal, ha a superintendensek az ifjú Csécsi János éles, kemény lelkét, tudományos elbizakodottságát és merev összeférhetetlenségét képviselték volna, vagy a nagy kassai pap, Gyöngyösi Árva Pál tüzes nemzeti és felekezeti öntudatát.

Szerencse, hogy a superintendensek bizalommal fordulhattak az általában nagytekintélyű, jelentékenyebb vagyonú, nem mindennapi buzgóságú és jótékonyágú, nagy jogi jártasságú főgondnokokhoz, akiknél ugyan szinte kezdettől fogva nem hiányoztak a küriarchikus velleitások sem, annival inkább, mert a Dóryek, a Vayak, báji Patayak, Szathmáry Királyok, Ragályiak, Fáyak, Szemerék, Kazinczyak stb. az atyafiságos összeköttetés temérdek szárával voltak egybefonva és egymás személyéért is erősen képviselték azt, amit akartak. Ez leginkább jogokra és azok védelmére vonatkozott. Dóry András főgondnokot szinte szenvedélyes érdeklődése, Vay Ábrahámot nagy tevékenysége, Szathmáry Király Györgyöt meglepő történelmi és jogi tudása, Kácsándy Lászlót alapítványtetele, Vay Istvánt és báji Patay Józsefet már részben az újabb idők szellemének éreztetése és jótékonyáguk emeli ki.

A gondolkozás nagyobb szabadságát a II. József uralkodása hozta meg. Az ő uralkodásának szelleme eredményezte egyházunknak a jogtalan és alkotmány nélküli állapotból való kiemelkedését, előbb úttörő módon a türelmességi rendeletben, majd formailag és korrektül II. Lipót alatt az 1790/91. évi XXVI. törvénycikkben. Ennek alapján gyűlhetett össze a budai zsinat.

Az 1790-es évek reformmozgalmainak prot. világi uraink és a felvilágosult kath. világiak a főmozgatói. A mi világi urainknál is — minden hagyományos egyháziasságuk mellett, nem a reformáció és ellenreformáció mélységes hite van már. A felvilágosodás szelleme lobog leginkább bennük. A lángelméjű nagy Vay József főgondnokot is áthatja ez a lélek, de ő egészen egyháztudós, mert atyja, a főgondnok Vay Ábrahám, minden theologiai tudományba beavatta és „csak a hittudori kalpag hiányzott nála és ez annál inkább feltűnt, mert hiányzott.“ Ez a nagyszabású magyar lélek erős akarató, hatalmas alkotó erejű és századokra terveket formáló. A felesége nevével is összekötött alapítványával, a Vay—Mocsáry alapítvánnyal olyan összeget akart fundálni, amely örök időkre biztosítja a sárospataki főiskola fennmaradását és függetlenségét. Gondolatnak is grandiózus! S alapítványa százazreket hozott a főiskolának. Nevének varázsa ismét súlyos ezreket eredménye-

zett az ú. n. Új—Vay—Mocsáry alapítványban. S ha ismét ütni fog az óra, — törhetetlen a hitünk benne — itt újra áldások forrása lesz a Vay József lelke.

Nagy szerepet vitt a budai zsinaton. A küriarchikus irány híve volt, de lelkészeink közül némelyek, mint Szőke Ferenc rimaszombati lelkész, a zsinatnak egyházi aljegyzője, bátran álltak meg ez iránnyal szemben.

A budai zsinat kánonainak egyik pontja mondotta ki az egyházmegyék új rendezését s ennek lett a következménye, hogy kellő előkészítés után egyházkerületünk a helyesebb közigazgatás szempontjából feltétlenül célszerűbben, új egyházmegyei beosztást nyert 1799-ben és eszerint rendezkedett be. Az új egyházmegyék: 1. a gömöri, 2. a tornai, 3. az alsóborsodi, 4. a felsőborsodi, 5. az abauji, 6. az alsózempléni és 7. a felsőzempléni-ungi egyházmegye, amely azonban Felsőzemplénre már ekkor társespe-rest kapott. 1849-, illetve 1850-ben el is vált Felsőzemplén és Ung egymástól, külön-külön egyházmegyévé szervezkedve.

A nagy Vay József után páratlan szerencséje egyházkerületünknek, hogy nemzeti életünk nagy személyiségei kerülnek a főgondnoki székbe: Lónyay Gábor, gróf Teleky József, a Hunyadiak korának történetírója és idősb báró Vay Miklós, a kancellár, akiket méltán követnek a kitűnő báró Vay Béla és az egész református egyház büszkeségévé lett Dókus Ernő. Míg a superintendensi tisztet ezidő alatt a tiszáninneri ref. lelkészi kar leginkább ároni családjából származó Szathmári Paksy Ábrahám, a jelentékeny theol. irodalmi munkásságú Óry Filep Gábor, Szathmári Paksy József, a Sz. P. Ábrahám püspök fia, a közszeretet övezte Apostol Pál, a klasszikus műveltségű és tudós theológus Zsarnay Lajos töltötte be, akiknek nyomdokát követte közel félszázados püspökségével a galambszelidségű Kun Bertalan, kora ref. egyházának úgymondott legszebb imádkozója, majd a nagyelméjű és egyházkormányzói hatalomra termett Fejes István, a jó pénzügyi ember emlékét hátrahagyó, gondos, megfontolt és tudós Tüdös István, az ügyeskezü adminisztrátor és történettudós Révész Kálmán. Részben már a budai zsinat nem szentesített kánonainak egyházkerületi életbeléptetésével, részben máshonnan jött hatások folytán, hiszen 1881-ben volt a debreceni zsinat s azóta volt négy budapesti zsinatunk, ők emelték ki — természetesen az egyházkerület többi hivatalosaival és az egyházmegyék vezetőivel együtt — az egyházkormányzást primitív egyszerűségéből s alkották meg a mai egyházkormányzási fejlett rendet és tették egyházkerületünket a magyar ref. egyháznak nemcsak értékes tényezőjévé, hanem bizonyos időszakokban és bizonyos szempontokból vezető egyházkerületévé. Működésük egész egyháztörténelem.

A világháború leterítette a magyarságot. Egyházkerületünket kettészelte. Kétségtelen, hogy a világpolitika brutális ténye ez. De ez ítélet régi téves lépések vaslogikájú következménye is. Mostanában erősen kiemelik, hogy a török idők végzetesen

elfogyasztották a magyarságot. Ebben sok az igazság. De a történelem azt is mutatja, hogy a Homonnai Drugethek és más itteni főuraink rekatholizálása óta nemcsak nem védték és nem erősítették a magyarságot, hanem az ellenreformáció előrelátás nélkül, a jövőt nem is sejtve, meggondolatlanul pusztította a szinmagyar jobbagyságot és erősítette a nemzetiségeket. I. Rákóczi György egyházi terveit a ruthénekkal meghiusították, velök az uniós pactumot megkötötték, ünnepélyesen biztosítva a batykók közül az egyesült papokat: „úgy a már megtérteket, mint a megtérendőket, hogy a magyar katolikus papság összes kiváltságaiban fognak részesedni.“ Kevéssel azelőtt történt ez, amikor a magyar református lelkipásztorok számára már készítették a gályarabságot.

Trianon óta Isten ítéletének viharában élünk. Az orkán a határon túl életpusztítóan fú. Semminek nem szabad megteveszteni bennünket abban, hogy a harc életre-halálra megy.

Itt benn láthatatlan bajok vésze pusztít. Egyházközségeink lélekszámáról készített statisztikáink metsző kiméletlenséggel belső elvérzést, fogyást, apadást mutatnak. Nagy figyelemmel nézzük közéleti súlyunkat, gyülekezeteink és egyháztagjaink vagyoni, erkölcsi és szellemi erejét, a családi életek tisztaságát, erkölcsünk puritán-ságát, a jellemek feddhetetlenségét, egész életünk evangéliumi felsőbbrendűségét, más felekezetek fölé emelő példaszerűségét, intézményeink virágzását, az érettök vállalt áldozatokat. Egyházkerületünk a meginduló és tudatosan mélyülő lelki munka képét mutatja. Mostani vezetőségünk dicsőséges ősök nyomdokain járva és szentséges örökséget őrizve, heroikus lendülettel, izzó elszánással, halottakat is támasztató akarással, a magyar barázdák utolsó rögeig lehajló szeretettel, élő hittel és örökkévaló magasságokból táplálkozó reménységgel küzd.

Az ítélet fenyegető jelei vannak rajtunk. Közülök ünneplő lelkünket emeljük Istenhez. Mindaz vétkünk, amit az Ige ellen teszünk. De az Ige, amely nekünk adatott, egyoldalról megmutatja nemzeti bűneinket, hibáinkat és mulasztásainkat és más oldalról az evangéliumi hitünk által megszentelt, megnemesedett magyarságunk kovásza most is és kovásza lesz, mint volt az utolsó négy-száz éven át mindig — ezt nem lehet a magyar nemzet történelméből soha kitörölni; ez a mi történelmi misszióink, — az örökéletű, Isten szíve szerinti magyarságnak.

A reformációban visszanyert evangélium megszentelő ereje testvéri együttélést jelent valamennyi keresztyén vallásfelekezettel, sőt felülemelve a trianoni határon is, lélekben legyőzve annak bosszú- és gyűlöletfonta kerítését, testvéri együttélést parancsol a velünk sorsközösségbe került, hosszú századokon át együttélt nemzetiségekkel és örökre összefűz elszakított véreinkkel.

Holnapjainkra gondolva, sötétség, tévelygés, zavar és homályosság, gyűlölet éjszakája és a jövő rémítő ködei közt imádkozunk: „Hozd fel — a népekre — arcodnak világosságát, óh Uram.“ Bűneinktől szabadíts meg minket annak nevében, aki: „be-

tegségünket viselte és fájdalmainkat hordozá" (Esaiás 53 : 4). S mikor külső életünkre nézve, megcsonkíttatásunk szörnyű nehéz és véres sebét hordozzuk, akkor téged kérünk, világok Ura: Gyógyítsd meg a mi sérelmünket, kötzd be a mi sebünket: add vissza a mi elszakított testvéreinket, mennyei Atyánk, azokat, akik közvetlenül mellőlünk, a mi tiszáninnenünkről vétettek el és mindazokat, akiket máshonnan ragadtak el a magyar ref. egyházból a négy szelek minden tája felől. Adj vissza minden magyart. Kijelentett igédben ott az ígélet: „Megerősítem a Juda házát és a József házát megsegítem, mert számon tartom őket és olyanokká lesznek, mintha el sem vetettem volna őket, mert én vagyok az Úr, az ő Istenük és meghallgatom őket“ (Zak. 10 : 6).

Ünneplő szívének azt mondja a te beszédedre Istenünk: legyen úgy, Ámen.

A mély csendben elhangzott, feszült figyelemmel hallgatott, nagy helyesléssel kísért és jutalmazott ünnepi beszéd után dr. Enyedy Andor lelkesi főjegyző emelkedett szavakban méltatja az évforduló jelentőségét és nagy tetszéssel kísérve terjesztette elő, a díszközgyűlés által egyhangú hozzájárulással határozati erőre emelt, következő határozati javaslatot:

Az egyházkerület díszközgyűlése megalakulásának kétszázados évfordulóján mély háláját fejezi ki a nagykegyelmű Isten iránt, aki a testté lett ígére, Krisztusra, mint örök fundamentumra épült magyar református egyházát a megpróbáltatások és üldözések idején nem hagyta el: hanem csodálatos módon oltalmazta és segítette, erejének bizonyosságává tette, Krisztusban építette, Szentlelkével ihlette.

Kegyelettel gondol a nagy elődökre, akik a veszedelmek között az egységben, szervezkedésben, egyetemes papságban rejlő segítséget, lehetőséget felismerték s magukat odaajánlották, egymással kezét fogták, az alkalmasakat, hivatottakat kijelölték az anyaszentegyház szolgálatára.

Boldog és büszke önérettel járja végig lélekben, emlékezetben magyar református egyházunk történetének, életének útjait, amelyek gazdagok szorongatásban, elnyomatásban, véres és könnyes küzdelmekben: de gazdagok hősiesség helytállásban, szívós kitartásban, áldozatban, szolgálatban, a hűség példáiban, a türelem, lelkesedés, józan bölcsesség felemelő tanulságaiban: egyszerűen a minden hívő lélek mélyén munkálkodó kegyelem csodáiban is.

Fájdalommal vegyes örömmel tekint szét az ősi egyházkerületekbe tartozó gyülekezetek felett. Fájdalommal hordozza szívében, testvéri egységének és egybetartozásának kötelékében egyházkerületünk elszakított részeit: azokat az egyházi előljárókat és egyháztagokat, akiket a trianoni határ elválaszt tőlünk s velük szemben nem adja fel, hanem rendületlen hittel táplálja az újraegyüttélés, az erőszakosan és igazságtalanul

széttépett egység helyreállításának reménységét. E reménység teljesedéséig is kéri Istent: adja meg nekik jelenlegi helyzetükben is a külső és belső boldogulás, fejlődés és haladás feltételeit. Örömmel tart lelki seregszemlét egyházkerületünk jelenlegi alkotó tagjai felett, az egyházközségek és egyházmegyék felett: érzi terheiket, látja küzdelmeiket: és Isten előtti felelőséggel, minden rendelkezésére álló, lehetséges és jónak látszó eszközzel igyekszik szolgálni, előmozdítani, felkarolni lelki, szellemi és anyagi életük érdekeit

Kezét nyújtja, dobogó szívének meleg érzéseit árasztja a többi idősebb egyházkerületek s a magyar református anya-szentegyház egyeteme felé s kifejezi megértő és támogató készségét az újabb viszonyok és veszélyek között szükségesnek és célszerűnek mutatkozó, a magyar református egyházat még jobban összefogó szervezkedésekkel és intézkedésekkel szemben.

Szolgálatának önzetlenségében, elegyítetlen magyarságában, a reábizott kincsek sáfárságának, ebből folyó szent hivatásának tudatában ajánlja fel magát a magyar haza, a magyar nemzet szolgálatára: a szebb és jobb magyar jövő munkálására: a verejtékes és robotos hétköznapok után bizonynyal eljövő nagy magyar ünnep előkészítésére.

Ünnepi módon érzi és nyilvánítja egységét a hazai és külföldi testvéregyházakkal, Isten mindenütt található népeivel, Krisztus nyájaival és magát, munkáját, életét Isten további kedvező kegyelmébe ajánlva, az évforduló emlékét jegyzőkönyvében megörökíti.

A XXIII. zsoltár első versének felséges dallamain felüdült lelkeket a különböző üdvözlések gyönyörködtették, amelyeknek sorát Tasnádi Nagy András államtitkár, majd dr. Baltazár Dezső püspök nyitották meg. Köszöntőt mondott dr. Domján Elek ág. ev. főesperes, A. Dekker holland református lelkész, Szűcs István ungi egyházmegyei esperes, dr. Mizsák József zemplénmegyei főjegyző, dr. Erdős Károly debreceni teol. egyetemi tanár, dr. Ferenczy Károly kálvineumi igazgatólelkész, Novák Sándor sárospataki főiskolai közigazgató, Kazinczy Gábor sárospataki diákszövetségi elnök, Koncz Sándor főiskolai szénior stb.

Levélbeli, illetve távirati üdvözléseket küldtek: A kárpátaljai egyházkerület elnöksége, a jugoszláv királysági ref. keresztyén egyházkerület elnöksége, a dunáninneni ág. ev. egyházkerület elnöksége, a miskolci ág. ev. jogakadémia igazgatósága, az őrségi és solti egyházmegyék elnöksége, a Volt Sárospataki Diákok Amerikai Szövetségének és budapesti egyesületének elnöksége, homrogi Lichtenstein László ág. ev. egyházkerületi felügyelő, Pósa Péter alsóborsodi esperes, dr. Gaál Endre szatmári egyházmegyei gondnok, dr. Kesztyűs Lajos gazd. akad. tanár.

Az üdvözlésekre Farkasfalvi Farkas Géza főgondnok válaszolt, egyúttal be is zárva a diszközgyűlést. A bezárás áhítatot részét Farkas Ist-

ván püspök végezte ezzel a végén a magyar Himnuszba átcsendülő, bensőséges imádsággal:

Újból megtapasztaltuk a Te örökkévaló kegyelmedet jóságos Istenünk — megéríven —, hogy századokon át — viharban és napsütésben — bizonyos célok felé vezetted — választottaid által — a Te evangéliumi anyaszentegyházadat s benne e tisztos múltú kerületben letelepült — hívő — imádkozó — honáért — hitéért sokat szenvedő népet . . .

A világosság és szabadság szerelme volt minden időkbén — atyáink ereje . . . mióta megszabadítottál minket a sötétség hatalmából — s általvittél a Te szerelmes Fiad országába.

Légy áldott — mi Megváltónkért, — aki által lett váltságunk: vére által bűnök bocsánata; ki fejévé lett az egyháznak és kibén lehajolt az Istenségnek teljessége

Jövel Atyánk — e háborgó, egymást tépő — ellened lázadó világot nyugtasd meg — újra . . . Adj a Te lelkedből, — hogy kivirágozva a lelkek, érleljenek Neked tetsző gyümölcsöket . . .

Minél mélyebbre sodornak bennünket az örvények, annál nagyobb szépséggel ragyogjon be e világba minket megtartani akaró kegyelmed igérete!

Légy kegyelmes mihozzánk Azért, aki a mi bűneinkért halálra adott és feltámasztatott a mi megigazulásunkért . . . S ha gyúlnak újra a tűzek; — lobognak újra az ígélet földje felé mutató lobogók — rajtuk az írás — a régi: Istenért, — hazáért, szabadságért! — ha omlik is piros vértünk — a honért — pazarul ontjuk — s adjuk mint eleink — áldozatul. — Ha szenvednünk kell még sokat — soká egyházunkért, édes hazánkért — mint keresztyének szenvedjünk, akik dicsőítettünk Téged — Istenünk — még megaláztatásunkban is örökkön örökké. Ámen.

Hitelesítjük :

Farkasfalvi Farkas Géza
főgondnok.

Farkas István
püspök.

Dr. Enyedy Andor.
egyházkerületi lelkeszi főjegyző.
